

CARME BATLLE I GALLART*

***BERENGUER DE MONTCADA (+ 1268),
UN CATALÀ A LA CORT DE CASTELLA, I LA SEVA FAMÍLIA***

ABSTRACT

Study about the Montcada family, one of the upper class of Barcelona's society in the XIIIth century. His origin problem is no entirely resolved: one part belongs to the nobility catalan group, the second one takes part of urban citizens group and is member of the government of the city. There is a special relationship between Berenguer, one man of this lineage, and Alphonse X the Sage, king of Castile, whose protection allows him to have land properties in Murcia, Cartagena, Sevilla and Carmona.

Mitjançant les darreres voluntats d'un cavaller barceloní, Berenguer de Montcada, escrites en llengua castellana a Sevilla el 13 de novembre de 1268, podem conèixer part de la seva vida aventurera que acabà poc després a la mateixa ciutat. Són un testimoni molt directe de la seva participació en la conquesta de Múrcia al servei d'Alfons el Savi, rei de Castella, i de la seva muller la reina Violant d'Aragó, i també de la relació existent entre els dos països en aquella època.

El document, un pergami d'unes grans dimensions, és una còpia de l'original perdut conservada a l'Arxiu de la Catedral de Barcelona per haver estat afavorida amb una de les nombroses deixes, entre més de cent seixanta beneficiaris, que són persones i institucions religioses. En concret el testador funda a la seu de la nostra ciutat un aniversari, com era costum, a fi que el capítol, que havia de rebre 100 maravedís, es recordi d'ell i digui misses per la seva ànima cada any perpètuament el dia de la seva mort.

La informació és molt valuosa, no solament per un gran nombre de detalls personals, de noms de parents, servidors etc., sinó també per l'escassetat de documen-

*Universitat de Barcelona

tació sobre un personatge tant interessant per la seva trajectòria com és el testador, i també la majoria dels seus familiars ciutadans de Barcelona.

LA FAMÍLIA MONTCADA DE BARCELONA MITJAN SEGLE XIII

Són molts els problemes que planteja la família Montcada de Barcelona, domiciliada al carrer que Martí de Montcada urbanitzà, exactament en una casa fortificada ampliada i convertida més endavant en palau per Berenguer d'Aguilar (actual Museu Picasso). De moment no es poden resoldre totes les dificultats, però és possible presentar els diferents membres que la integren començant per l'esmentat Martí. Ell, el primer conegut a la ciutat, donà el seu nom complet al carrer de la Vilanova de la Mar, que encara porta el cognom del seu creador.

Si pretenem esbrinar el seu origen i acudim a l'estudi sobre els nobles Montcada,¹ per consultar l'arbre genealògic, trobem el nom de Berenguer, que porta un dels tres fills del gran senescal Guillem Ramon. Aquest fill féu construir dues galeres a les dressanes velles de Barcelona, al Regomir, i les preparà per l'expedició del comte Ramon Berenguer IV contra Provença (1150), sota el comandament de Ramon Durfort. Més endavant un altre Berenguer, un dels fills il·legítims de Guillem Ramon de Montcada, era conegut com a Berenguer Ramon de Montcada o solament Berenguer i es casà amb Elisenda de Rocafort (documentat entre 1214 i 1218). Quant al nom de Martí comprovem que no era usual en el llinatge noble i només consta una sola vegada. El porta un fill de Guillem Ramon de Montcada, que tingué diversos fills de legítim matrimoni i també d'una concubina anomenada Navarra, només testimoniada el 1215. Documentat entre 1198 i 1225 per les dates podria ser el pare del Martí ciutadà de Barcelona.

Aquesta informació ens fa pensar en dues possibilitats: l'existència d'una branca il·legítima o el fet d'una renúncia de la noblesa per esdevenir ciutadans de Barcelona (coneixem un cas un xic semblant del segle XIV), perquè no es pot negar una certa vinculació dels Montcada barcelonins amb els nobles després de contemplar la casa del seu carrer amb les pintures al fresc de la conquesta de Mallorca amb la mort de dos Montcada, Ramon i Guillem, a la batalla de Portopí (1229), seguint les notícies de la Crònica de Jaume I.

En realitat Martí de Montcada, com a ciutadà, fou jurat del Consell de Cent el 1257, 1262, 1264 i arribà a la conselleria el 1258, al mateix temps que Berenguer de Montcada era paer el 1250, jurat el 1257, 1264 i 1265, juntament amb un altre del

1. JOHN C. SHIDELER, *Els Montcada: una família de nobles catalans a l'edat mitjana 1000-1230*, Barcelona, 1987. ENRIC GUINOT, *L'alta noblesa catalana en la conquesta de València*, "Anuario de Estudios Medievales", 26/2 (1996), esmenta Guillem i Pere de Montcada, i també el protagonista del nostre estudi, Berenguer, a la p. 670.

mateix nom a la darrera de les dates. També Pere de Montcada era jurat el 1262 i al cap de dos anys, tots ells situats sempre en el primer estament, mai entre els prohoms de mar.² El mateix any aquest darrer ja estava casat amb Sibil·la de Gallac, a la qual permetia aprovar la venda feta pel seu germà Berenguer juntament amb la seva dona Pereta de dues vinyes a Cassoles a Ramon de Banyeres per 450 morabatins; els testimonis del document són dos Montcada, Martí, que resulta ser germà de l'esmentat Pere, i un altre Pere, fill de Berenguer.³ Molts d'ells consten en el testament de Sevilla, com comprovarem, però la repetició dels mateixos noms entre almenys tres famílies Montcada provoca confusions quan es volen identificar bé els seus membres.

Martí, el seu germà Pere, un dels Berenguer i el testador, protagonista del nostre estudi, semblen ser de més edat que els anomenats Berengueró, un altre Pere i Martí, nebot del testador; aquest darrer té el nom deformat pels escriptors castellans, tant al Repartiment de Múrcia, on li diuen Marín, com en el testament estudiat, on sembla dir Manrí. El primer Martí era gendre de Ramon de Banyeres *lo antic* amb el qual participà a la conquesta de València; s'havia casat amb una de les seves dues filles, Estefania ja vídua de Pere Canabuquina, dotada amb una vinya (igual a 600 morabatins) i a més 150 monedes d'or. Ell devia donar el seu nom a dos parents anomenats Martí de Banyeres, un frare i un mercader fill d'Albert. Remarquem aquest enllaç i el de la seva parenta Geralda de Montcada, germana d'un Martí més jove, amb el negociant Pere Boquer⁴, el

2. JOAN FRANCESC BOSCA, *Memorial històric*, Barcelona, 1977, pp. 32-38. El 21 d'octubre de 1244 Martí tenia una propietat vora l'hort i el forn de Berenguer Durfort, que podia ser a l'alfòndec (perg. 1-6-857).

3. El 20 de setembre de 1262 és la data del document, però la venda es féu el 22 de setembre de 1249 (ACB perg. 1-6-1871). Berenguer, Sibil·la i Pere de Gallac eren fills del difunt Ramon i d'Arnaldeta Durfort, germana del poderós Berenguer. Aquesta família acabà empobrida després de vendre les seves propietats; el 1230 el tutor d'Elisenda, la filla petita, ja vengué unes vinyes a Berenguer Durfort, situades al Torrent pregon i abans pertanyents al batlle jueu Perfecte (perg. 1-6-936). C. BATLLE, *La casa i els béns de Bernat Durfort, ciutadà de Barcelona a la fi del segle XIII*, "Acta/Mediaevalia", 9, 1980, pp. 9-51.

4. C. BATLLE, *La família i la casa d'un draper de Barcelona, Burget de Banyeres (primera meitat del segle XIII*, "Acta/Mediaevalia", 2 (1981), 69-91. Ramon Boquer, el sogre de Geralda de Montcada, sembla que procedia de Sant Boi de Llobregat, on tenia propietats. Sobre Pere Boquer al nord d'Àfrica vegeu J. Mª MADURELL, A. GARCIA SANZ, *Comandas comerciales barcelonesas de la baja Edad Media*, Barcelona, 1978, pp. 36, 110 i 152. Geralda, la seva vídua, el 5 de febrer de 1257 és tutriu del seu fill Pere, propietari d'una vinya a la parròquia de Santa Maria de Cornellà (perg. 4-58-54). El 17 de juliol de 1287 Geralda actúa com a tutriu dels seus néts per mort del seu fill Pere, casat amb Margarida vídua de Berenguer Adarró (perg. 1-6-1648) i després amb Agnès, filla de Guillem de Vic. Una altra Geralda de Montcada sembla més jove que l'esmentada: és germana del difunt Guillem de Montcada, potser fill del Ramon mort a Portopí el 1229, i compradora de Castellserà a Jaume de Cervera, adquisició confirmada per Jaume I a Lleida el 15 de maig de 1263 (JOAQUIM MIRET I SANS, *Itinerari de Jaume I "el Conqueridor"*, Barcelona, 1918, p. 339). Observem de nou la repetició dels mateixos noms.

nom del qual perdura en un carrer i una volta situats davant del mur lateral de la capella de Bernat Marcús, a la part de dalt del carrer Montcada; aquests matrimonis ens reafirmen en la idea de la categoria social de la família barcelonina inferior respecte del llinatge de l'alta noblesa. Hi podem afegir el parentiu amb el clergue o prevere Pere de Torres, com veurem en el seu testament, amb els Caldes i els Gallac, enllaçats amb els Durfort, tots pertanyents a l'estament superior dels barcelonesos, és a dir el dels ciutadans honrats o mà major.

Com que són contemporanis dos Berenguer de Montcada presents al Consell de Cent i el testador de Sevilla, que n'esmenta dos en el document, pensem que un és l'anomenat *senior* i l'altre Berengueró, fill del difunt Bernat i cosí germà de Pere de Torres, que el designà marmessor i tutor del seu fill natural en el seu testament del 19 d'abril de 1269,⁵ mentre que Berenguer *senior* havia de rebre 10 morabatins i Pere, fill de Berenguer de Montcada, era testimoni del document. Com que Torres deixa 10 morabatins a la seva cosina germana Ferrera de Montcada, monja del convent de Sant Antoni, resulta que és la germana del Pere testimoni, ambdós fills de Berenguer *senior* i d'Elisenda.

Possiblement el difunt Bernat de Montcada era germà de Berenguer *senior*, potser l'esmentat paer de Barcelona de 1250 per l'edat, que féu testament el 16 de març de 1272, en el qual reparteix cases, terres, vinyes entre els fills a més de Pere, que és l'hereu. Són Ramon, Maria, dona de Berenguer de Solicrup, Sança, casada amb el jutge barceloní Guillem de Marina –fou conseller de Barcelona–, Valença i la monja Ferrera, ja esmentada; a més tenia una filla natural anomenada Estàcia.⁶ També vivien vora l'església de Santa Maria del Mar, però ell demanà ser enterrat al monestir de Sant Cugat del Vallès, d'on ja era deodat. Entre els testimonis del document predominen els parents: els germans Pere i Martí de Montcada (cosins

5. Es tracta del segon testament de Pere de Torres (el primer de 1266 no esmenta cap Montcada), que vivia en casa pròpia vora l'església dels frares de la penitència, posseïa cases al carrer del Mar, vinyes etc. Era un eclesiàstic ja que deixa les seves *vestes clericales* a preveres pobres i funda una almoina amb quatre porcions per pobres –4 diners per porció–, dues de les quals seran pel seu fill natural fins als vint anys. Demana al bisbe, el seu senyor, que li torni un deute i que faci fer una lauda de pedra pintada per la seva sepultura al claustre o hort al costat de la catedral (ACB pergs. 4-15-17 i 17 a). El 7 d'abril de 1265 establí a Ferrer de Riera un tros de terra del Born, *in vico meo novo*, per edificar-lo (ACB perg. 1-6-2414). Constatem del repartiment d'una fortuna considerable, semblant a la d'uns canonges que ja hem estudiat –Banyeres i Sarrià–, potser esmerçada en negocis com en el cas Banyeres. Ho fa pensar que Torres destina 40 auris a la redempció de captius que hagin sofert aquesta desgràcia *utendo officium negociacionis* i que vol fer fructificar el capital deixat al seu fill natural.

6. ACB perg. 4-3-157. De Bernat, segurament germà del testador, en tenim una notícia de 1248: era fidejussor de Berenguer Adarró en la suma de 150 morabatins deguda a Abraham Adret, que cobrava interessos a raó de 4 diners per lliura (pergs. 1-6-755, 3183). És una de les nombroses operacions bancàries dels Adarró amb jueus.

del testador?), Pere Boquer, fill de GERALDA de Montcada –la germana de Pere i de Martí-, i Berenguer, fill del difunt Bernat de Montcada. Aquest Martí deu ser l'afavorit amb propietats en el testament de Sevilla.

Tots ells són barcelonins i parents en un grau desconegut del testador de Sevilla, que potser podria ser cosí del Berenguer més gran beneficiat amb una deixa. Aquests dubtes expliquen la provisionalitat de part de l'arbre genealògic, on no trobem cap dels fills destinat a l'Església, com era costum, només la monja Ferrera.

En el testament que ens proposem d'analitzar, s'esmenten diversos familiars del testador, però sense cap indicació del vincle d'unió entre ells que ajudi a la seva identificació. El primer és Peyre de Montcada, que juntament amb Bernat de Caldes, nebot del testador, foren fidejussors d'ell davant dels creditors Guillem Vidal i Pere Ça Olivera en el moment de la concessió d'un préstec de 550 besants en bons millaresos d'argent. Aquest deute sembla contret a Barcelona potser per l'equipament del testador abans d'iniciar la campanya de Múrcia i el devien pagar els dos parents, que han de ser rescabats. Peyre pot ser el Pere germà de GERALDA i marit de Sibil·la de Gallac –el Pere fill de Berenguer i testimoni de l'esmentat Torres sembla més jove-, i també l'àrbitre, juntament amb Guillem i Bernat Ermengol, en una qüestió per una paret mitgera l'any 1280. Aquí consta la signatura autògrafa de Pere amb una creu gamada.⁷

El més beneficiat és Martí de Montcada que rep una vinya de grans dimensions, 40 tafalles, situada a Vasta –deu ser l'Alguasta o Alhuasta del Repartiment-, i l'alqueria dita Benarabí en el camp de Cartagena obtinguda per la partició feta després de la conquesta; hi afegeix 100 maravedís per unes cases –potser les de Barcelona o d'alguna altra ciutat del sud- i 25 per recobrar les seves armes (empenyorades?) i un poltre gran de color castany que encara es troba amb les eugues. Tot fa pensar que el destinatari és un home jove capaç d'anar a l'exèrcit, possiblement el germà de GERALDA, ja vídua de Pere Boquer en aquestes dates, perquè no en veiem cap més a l'arbre genealògic; unes altres incògnites són el Guillem i el nebot esmentats a continuació, sense poder establir els corresponents lligams familiars.

A Guillemó de Montcada li llega l'alqueria que fou d'Alcabçiz i d'Aben Habzon en el camp de Cartagena; podria ser el creador i alcaid de la milícia cristiana al servei del soldà de Tunis, el present al nord d'Àfrica el 1254 amb Ramon de Banyeres o el primer cònsol a Alexandria esmentat més avall per tractar-se d'un home jove, com indica el diminutiu. Tot seguit destina a un nebot, don Manrí, que deu ser Martí mal escrit, una altra alqueria de les mateixes característiques. Bernat de Caldes és un nebot –potser per part de la seva dona- que sembla molt apreciat ja

7. Sentència arbitral donada el 10 de febrer, que posà pau entre Joan de Banyeres i Jaume d'Esplugues enemics per les aigües pluvials i la claveguera de les seves cases veïnes del forn de Ripoll, al raval dels Arcs (perg. 1-6-3742).

que li deixa tot el seu propi guarniment guerrer i els dels seus cavalls i altres bèsties, així com tots els seus objectes personals, a més de la torre de Gorgogi amb totes les seves terres, bèsties i tota la resta de coses que s'hi troben. L'arnés del cavaller i el guarniment del cavall consten descrits amb detall per ser les penyores d'un deute donades el 1297 per Bernat Seguí essent a Múrcia abans de partir cap al nord d'Àfrica, on fou alcaid de la milícia cristiana.⁸

Com a persona de confiança al costat de l'eximi Ramon de Penyafort, el testador situà a Berenguer de Montcada amb la missió de repartir 2.000 maravedís entre els parents i altres del seu llinatge a Barcelona mateix i de manera equitativa, segons la seva consciència. Pensem que pot ser el *senior* esmentat per Torres i per l'edat possible oncle dels dos testadors.

Uns Montcada, nobles o ciutadans de Barcelona, serviren Jaume I en llocs de molta responsabilitat: el rei nomenà Guillemó el primer cònsol de catalans a Alexandria el 1264, quan ell o un altre del mateix nom, però sense diminutiu, havia estat cap de les milícies cristianes enviades pel rei al soldà de Tunis (1255-1260), segons la crònica reial, que esmenta uns Montcada com a consellers reials a Mallorca, València i Múrcia. És interessant constatar que un Ramon i un Pere de Montcada manifesten la seva presència al costat del rei –en realitat el primer negociant amb els ports del nord d'Àfrica– signant com a testimonis uns privilegis importants per la ciutat de Barcelona i per la protecció del comerç marítim, que sembla ser l'especialitat del llinatge.⁹ No oblidem els besants presents a les seves armes. La repetició dels noms fa molt difícil esbrinar si és un sol personatge o dos

8. C. BATLLE, *Notícies sobre la milícia cristiana en el Norte de Àfrica en la segunda mitad del siglo XIII*, in "Homenaje al Prof. Juan Torres Fontes", Universidad de Murcia, 1987, p. 133, on també consta un arnès portat en comanda per Ramon Boquer el 1265 (ACB perg. 1-6-517). Sobre la situació política vegeu CH.-E. DUFOURCQ, *Les activités politiques et économiques des catalans en Tunisie et en Algérie orientale de 1262 à 1377*, "Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona", 19 (1946), pp. 5-96.

9. ANTONIO DE CAPMANY, *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona*, II, Barcelona, 1963, pp. 13, 38 i 64 dos Ramons per les dates (1227, 1268 i 1286), pp. 19, 25, 30, 33 i 52 dos Peres (de 1243 a 1286). El 26 d'octubre de 1228 Berenguer Durfort, per ordre del rei ja que era el seu batlle, lliura 16.000 sous al cavaller Ramon de Sant Martí, suma destinada a Guillem de Montcada (ACB perg. 1-6-2554 carta partida per ABC). Pot ser el mateix que era al costat del rei a Mallorca i a Barcelona i signà documents el 1231 i el 1232, i un parent del Guillem al servei de Pere el Gran a Tunis el 1281 i el 1285 (CAPMANY, II, pp. 15 i 16, 59; I, pp. 768 i 771). El mateix Guillem pot ser el cavaller alcaid de la milícia catalana al servei del soldà de Tunis fins al 1260 (CH.-E. DUFOURCQ, *L'expansió catalana a la Mediterrània occidental segles XIII i XIV*, Barcelona, 1969, p. 81), i el present el 1254 amb Ramon de Banyeres en un document de ACB reproduït a la *Història de Catalunya*, III, Barcelona, ed. Salvat, 1986, p. 112. Recordem que el besant era considerat el dòlar medieval; ho analitza ROBERT S. LOPEZ, *The dollar of the Middle Ages*, in "Byzantium and the world around it", Londres, 1978, pp. 209-234.

malgrat tenir algunes dates; també deixem per impossible saber si els esmentats són membres del llinatge noble o es tracta dels ciutadans de Barcelona.

Constatem que té una personalitat més complexa el Berenguer testador a Sevilla, el nostre personatge, a qui el monarca concedí en alou l'alfòndec de Barcelona. El considerem un aventurer, com alguns altres cavallers catalans posteriors, però a més almoixerif de dos alfòndecs relacionats amb el comerç marítim, com veurem. En realitat, als ports de la Mediterrània on els catalans i mallorquins tenien còsols, aquests podien residir a l'alfòndec, que administraven per mitjà d'un alfondeguer. A l'indubtable caire marítim i comercial el testador hi afegeix l'ideal del croat, perquè en el testament indica que cal redimir la creu exactament per 200 maravedís destinats a la redempció de captius, detall indicador de que era un croat. El caràcter viatger també és propi del Berengueró de Montcada nomenat pel seu parent el prevere Torres tutor del seu fill natural, ja que a la mort del prevere es trobava fora de la ciutat (1269) i no hi tornà fins al cap d'un any; ¹⁰ potser viatjà per negocis o anà a Múrcia a recollir l'herència del seu homònim. Podem intuir la vinculació de gairebé tot el llinatge amb el nord d'Àfrica en uns anys molt bons pels negociants, per exemple per fornir de vestits, d'armes, de cavalls, etc. els homes de la milícia cristiana de Tunis. A més dels esmentats, Bernat de Torra o Torres era a Bugia el 1258, on podia fer treballar el capital del seu germà eclesiàstic, que disposa d'una considerable fortuna en el seu testament i en una clàusula final del document precisa que no està obligat en res al seu germà, a Berenguer Pelegrí ni a Bernat de Ruvira o als seus hereus o als del difunt Guillem Vida, un altre ric protector de l'Almoina de la catedral, en cas de que moguessin plets per participar dels seus béns.¹¹

Una altra incògnita familiar és la procedència de la muller del testador de Sevilla, Blanca, sense cap més indicació. Potser prodria ser una Caldes. Ella i el seu marit, com ho mana en les seves darreres voluntats, foren enterrats a la capella lateral dedicada a sant Just que havien fundat dins l'església de Santa Caterina del convent dels frares predicadors, tant protegit per ells durant la seva construcció com també altres frares catalans i castellans de la mateixa orde en el testament.¹² Sorprendria que en el document de Sevilla, fet quan Berenguer estava malalt i poc

10. El tutor Berenguer aprova la liquidació dels béns del difunt feta pels marmessors el 30 d'agost de 1273 i reconeix tenir en el seu poder 275 morabatins alfonsins d'or fi, però ha pagat 50 sous al canonge Bernat de Santa Eugènia per una mula empenyorada a Torres –aleshores un morabatí valia 11 sous menys 2 diners a taula de canviador– i 15 diners al notari per fer l'instrument; li resten 270 morabatins i mig, que si el nen morís, anirien a l'almoina fundada per Torres (perg. 4-15-17b, 29 de gener de 1276, amb la signatura autògrafa de Berenguer).

11. Bernat de Torres és testimoni del testament del mercader Jaume d'Albareda a Bugia (C. BATLLE, *Uns mercaders de Barcelona al Nord d'Àfrica a mitjan segle XIII*, "Acta/Mediaevalia", 10 (1989), p. 154).

12. A. DE CAPMANY, *Memorias históricas*, II, p. 1021.

abans de morir, s'esmentés tan poc Blanca, si no digué en un altre punt del mateix document que havia deixat en poder dels predicadors de Barcelona una *carta*, que contenia amb tota seguretat unes disposicions redactades abans de partir cap a Múrcia, no un veritable testament que quedaria invalidat pel de Sevilla. En aquest primer document podia haver repartit els seus possibles béns catalans i al·ludir a l'alfòndec, que desconeixem a qui anà a parar després de la seva mort. El posseïa en alou (havia fet la permuta amb les alqueries del castell d'Altea a petició de Jaume I el 1258) per aquest monarca essent al mateix temps vassall del rei de Castella, i a més hi tenia cases també en alou exactament al carrer del forn de Pere de Llissac, és a dir allà mateix. Ja abans de la seva mort consten com a responsables de l'alfòndec o alfondegues Duran de Parer i Pere de Llissac (ja ho tenia en emfiteusi del rei el 1258 pagant-li 160 morabatins alfonsins censuals), en col·laboració.¹³

La fi del segle no sembla portar bona sort a part de la família: Gerdal de Montcada perd el seu únic fill, Pere Boquer (9 de maig de 1285), que en el testament li havia manat acollir a casa i assistir l'oncle Martí en totes les seves necessitats i aliments. Poc després mor Ramon de Montcada, un dels fills de Berenguer *senior*, el 13 de juny.¹⁴ Recordem que és un any de guerra per Sicília, el de la invasió francesa de Catalunya i la revolta de Berenguer Oller, un trist panorama completat amb una epidèmia de peste que explica el gran nombre de barcelonins morts en aquestes dates. Però ens allunyem de l'època del testament objecte del nostre estudi.

13. CARME BATLLE, *La alhóndiga, centro comercial de Barcelona, durante el siglo XIII*, in "Oriente e Occidente tra Medioevo ed Età Moderna", Studi in onore di Geo Pitarino, Génova, 1997, pp. 61-81. El 13 d'octubre de 1264 Guillem de Ribalta té una casa per Llissac, sots domini i alou de Berenguer de Montcada al carrer del forn de Llissac, i també un conflicte per una paret mitgera amb el veí, el poderós Berenguer Durfort (perg. 1-6-4019). C. BATLLE, *La casa barcelonina en el segle XIII: l'exemple de la família Durfort*, in "La ciudad hispánica durante los siglos XIII-XVI" (La Rábida, 1982), II, Universidad Complutense de Madrid, 1985, pp. 1347-1360. El 26 de juny de 1270 Llissac estableix a la costurera Agnès, filla del difunt Arnau de Sant Joan, un obrador que ell té per Duran al suburbi de Barcelona, a l'alfòndec del mateix Duran situat vora mar, pagant un cens de 25 sous anuals, la meitat per Nadal i l'altra meitat per sant Miquel (perg. 1-6-4311).

14. Pere Boquer llega 50 morabatins a l'oncle Martí, 100 a Esteve de Montcada i 50 a Berenguer, germà d'aquest darrer, sense anomenar-los oncles tot i ser també germans de la seva mare (perg. 4-17-34). Ramon de Montcada nomena hereu el seu germà Pere, marmessor el seu cunyat Guillem de Marina, deixa 10 sous al seu cosí Bernat de Torres etc. (perg. 4-17-75). Encara més jove era la vídua de Pere Boquer, Agnès filla de Bernat de Vic, que en el seu testament del 20 de novembre de 1307 llega el seu *clamide alamanesch* de drap de color lúid, o sia blavós, amb pell clara a la dona de Martí de Montcada, i 50 sous per casar la filla gran d'aquest mateix (perg. 4-1-38). en un altre testament, el de Pereta, vídua de Bernat Ponç, trobem deixes de 20 sous i roba: una capa de drap morat d'escartllata folrada de seda vermella i una sobretúnica del mateix drap, per una neboda anomenada Saurina, ja vídua d'en Pedroló, i també 20 sous per la seva filla Maria, casada amb Martí de Montcada, ciutadà de Barcelona (ACB Bernat de Vilarrúbia, man 2, fs. 128v-129, 12 d'agost de 1295). Aquest Martí deu ser l'esmentat oncle de Pere Boquer, ben necessitat de protecció en aquestes

BERENGUER I ELS SEUS PARENTS A MÚRCIA

Desconeixem quan Berenguer passà del costat de Jaume I al servei d'Alfons el Savi a Múrcia, on alguns dels seus familiars tingueren propietats; podria ser amb motiu del casament d'aquest amb Violant, filla del rei Jaume. Comprovem que hi anà acompanyat dels parents i dels seus homes d'armes i formà part de l'exèrcit cristià sota el comandament de l'aleshores infant Alfons de Castella, que ocupà Múrcia el 1243, i per tant fou un dels més beneficiats amb terres en fer-se el primer repartiment. Entre d'altres devia obtenir les alqueries del castell d'Altea canviades amb Jaume I per l'alfòndec barceloní amb la possibilitat de recobrar-ho tot sense perdre aquest alfòndec —són les concessions del 30 de juliol i del 14 d'agost de 1258—. Pensem que ha de tenir una certa relació el fet de rebre de mans del rei l'alfòndec de Barcelona amb les dues cessions que abans li havia fet Alfons X: la de l'*almojarifazgo* del port, de la vila i de tot el terme d'Alacant (ja ho tenia el 1258) i l'alfòndec de la sal de la capital murciana, on era anomenat almoixerif; potser era considerat un especialista en l'organització i l'explotació de les duanes. Es coneix la situació de l'alfòndec murcià ben ubicat a l'Arrixaca, al costat d'un hostel (*mesón*) i a la *collación* de San Pero, i al davant de les cases de don Guillem de Rocafull.

Quant a la recaptació dels drets de la duana d'Alacant en poder del Montcada, sabem que ocasionava molta preocupació als jurats de la ciutat per les protestes de sarraïns i cristians, veïns i estrangers que veïen perjudicades les seves mercaderies. Per posar-hi remei es reuniren les autoritats del *concejo* alacantí amb l'almoixerif fins a arribar a un acord el dimecres 20 de novembre de 1258 sobre els drets pagats en moneda burgalesa que podria recaptar el representant de Berenguer de Montcada al port, la ciutat i el seu terme per la duana i el mercat o *açoch*. D'aquests capítols se'n feren còpies partides per ABC, una per cada part, una altra per l'arrendador que recaptava els impostos en nom del Montcada, i una darrera portada per dos enviats al rei Alfons, que acceptà els capítols i els hi donà vigència perpètua. Així doncs, ens trobem amb una lleuda molt detallada, que conté una magnífica informació sobre el comerç marítim i terrestre de la zona, la venda de naus, esclaus sarraïns, etc. i sobre les monedes: el millarès equival a 3 dineros prietos e mealla, el dinero prieto a 4 burgalesos, per tant el millarès val 14 diners de la moneda blanca o de la guerra; pepions, equivalents a burgalesos, i diners de plata també consten, i el quirat islàmic. Però ara no ens interessa aquest tema, només el protagonista, que esmenta algunes d'aquestes monedes, a més del maravedí de plata igual a 90 burgalesos, en el testament.¹⁵

dades. Pedrolo havia exercit el càrrec de veguer de Barcelona (C. BARTLLE, *Els proohomes de la Ribera de Barcelona i llurs atribucions en matèria d'urbanisme (segona meitat del segle XVIII)*, i a "El Pla de Barcelona i la seva història", Actes del I Congrés, Ajuntament de Barcelona, 1983, p. 157.

15. Aquestes notícies i les següents pertanyen al *Repartimiento de Murcia*, editat per JUAN TORRES FONTES (Madrid, 1960), p. 244, on consta que es donaren a Berenguer Salomon unes

El darrer dels successius repartiments de Múrcia (1272-1273) ens informa de la situació de les propietats que foren del difunt Berenguer de Montcada i de les dels seus parents i homes d'armes, molts d'ells anomenats en el testament. Així podem saber que constava en el primer grup dels beneficiats en el repartiment, el dels *donadios*, encapçalat per la reina Violant, l'infant don Manuel, don Gil García de Açagra, mestre Jacobo, jutge del rei, tots ells establerts al lloc d'Alfarella. Aquí Berenguer rebé terres, com a mínim 53 tafulles (la reina n'hi tenia 600), que heretà el seu nebot Bernat de Caldes, juntament amb 7 a Alguasta, i li foren canviades per una altra finca. També aquí Berenguer deixà molts béns a Guillem Ermengou, a més d'una vinya a Alguasta o Alhuasta, terres a Múrcia i a Sevilla especificades en el testament, on se l'anomena Guillemó Ermengol, diminutiu que manifesta la seva joventut. No podem saber el motiu de tanta generositat per part de Berenguer vers ell i per dotar la seva germana gran Saurina; potser els distingí per ser parents de la seva dona.¹⁶

Com que les propietats -millor dit les rendes o alfabes procedents de tipus de terres diferents- es repartien a grups d'homes segons el seu estament social, després d'aquests personatges de categoria superior ja esmentats segueixen *los caballeros mayores*, entre els quals es troba Guillemó de Montcada; ja hem comentat qui podia ser, però no l'hem localitzat entre els familiars del testador, que li llega una alqueria en el camp de Cartagena. A continuació venen *los caballeros medianos*, que reben propietats a la quadrilla de Cudiacibid, amb Guillem Ermengol altre cop, Arnau Hombau, Ramon de Montcada -pot ser el segon fill de Berenguer *senior*- i Bernat Guillem (en el testament li destina unes cases d'Oriola i 100 maravedís, la mateixa suma a Pedro Guillen), que hi té les terres comprades a Marín de Montcada, un dels hereus de Berenguer. Aquest nom, també escrit estrany en el testament estudiat, on posa Manrí, pensem que podria ser Martí mal interpretat pels escriptors castellans, que també escriuen Munda en lloc de Montcada al mateix inici del document precisament en el nom del testador.

cases derribades que eren hostal vora l'alfòndec, a canvi d'unes que li prengueren per fer la jueria. El document de la lleuda de 1258 ens ha arribat copiat al final d'un altre del mes de març de 1275: després d'un conflicte entre l'almoixerif reial García Jofré de Loaysa i els municipis d'Alacant i Oriola es reinstauren els drets establerts pel mercat d'Alacant en l'època del Montcada, i per això es copia el document antic (ALFONSO X EL SABIO, *Privilegios de la ciudad de Alicante*, facsímil; *El Libro de los primitivos privilegios de Alicante de Alfonso X el Sabio*, estudios de JOSÉ MANUEL DEL ESTAL ..., Madrid, 1984, doc. 38, pp. 44-45). El 1296 Jaume II concedí l'alfòndec alacantí a un cavaller d'Oriola, no se sap si en alou o a cens (Mª TERESA FERRER I MALLOL, *Les aljames sarraïnes de la governació d'Oriola en el segle XIV*, Barcelona, 1988, p. 159).

16. Coneixem una Saurina, filla de Berenguer Ermengol i de Guillem Gerard, que un cop vídua es tornà a casar amb el poderós Berenguer Durfort, però vivia massa anys enrer.

Al mateix lloc hi trobem Ramon de Puig Ferrer citat en el testament i Ramon de Mirambell que, a més de la seva part, té 16 tafulles durant l'absència de Berengueró de Montcada. Entre els *cavalleros menores* hi ha don Darder i la seva filla, també presents en el testament, i Guillem Riquelm que, a més del seu tros, en té un altre per l'absència de l'esmentat Berengueró. Entre els *peones mayores* consta el clergue Ramon Andreu que té terres per un canvi amb les de l'esmentat Marín o sigui Martí, i Pere Riquelm que hi posseeix el seu tros i a més un altre per l'absent Berengueró; també Bernat Ermengou i Bernat d'Òdena són citats en el testament i entre els *peones medianos*. No ens sorprèn trobar a la llista dels considerats absents Berenguer de Lacera, Romeu Dez Canet (el testador deixà molt per casar les seves filles) i Ramon de Caldes que tenien 30 tafulles cadascú, i Martí i Berengueró de Montcada que en tenien 32 cadascú. Si bé alguns dels Montcada hereus de Berenguer no anaren mai a Múrcia, sí que hi era Berenguer el 1296, quan es disputava l'alqueria de Benifadif amb Joan Garcia de Loaysa.¹⁷

Els béns rebuts per Berenguer de Montcada en el primer o el següent repartiment continuen augmentant amb els de la quadrilla de Casillas o Casielles: 28 tafulles de les seves cavalleries que estan en mans de Sancho de Castellot, 16 en les de Domingo Tortosa, 16 en les d'Arnalt Escuder, 8 en les de Bernat de Fraga i 12 en les de Guillem Guifré, terres enumerades per ordre de rendiment sense considerar l'extensió. En aquesta mateixa quadrilla hi té 8 tafulles Pero Sant Feliu. Entre els *peones menores* Bernat Ça Sala posseeix 8 tafulles i a més 4 en absència de les cavalleries d'En Montcada, així com Joan Pérez de Corbaran. Com era normal en la relació dels considerats absents hi trobem 5 cavalleries de Berenguer de Montcada amb 120 tafulles que rendien 15 alfaves i mitja. Per fi, a la quadrilla de Tinyosa i entre els *cavalleros medianos* Pero Cavaldos adquirí 7 tafulles de Berengueró de Montcada, i Berenguer hi posseï les alqueries de Beninabiha, Meccem i Beniialhaco. Aquesta darrera referència és interessant perquè hi consta el seu càrrec després del seu nom: *et era almoxerif*, o sia responsable de la recaptació dels drets de duanes a l'alfòndec i d'altres impostos.¹⁸

17. TORRES FONTES, *op. cit.*, pp. 1, 2, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 18-19. Mª T. FERRER I MALLOL, *Les aljames*, citat a la nota 13, p.15.

18. TORRES., *op. cit.*, pp. 21, 23, 25, 26, 27, 28, 30, 34, 92, 214. Si bé els Montcada consten com absents, un barceloní, Bernat Vidal, era veí de Múrcia, on féu un document el 16 de setembre de 1267 per donar permís a la seva dona Ermessenda de vendre les cases del carrer barceloní de Guillem Nas, el dot d'ella; ho signà el notari públic de Múrcia Bernat Ermengol (perg. 1-6-4212). Un altre ciutadà i prohoms de mar, Guillem Bou, fou present a Múrcia, on deixà 11 lliures i 4 diners a Berenguer de Morera en nom del seu germà Ramon, precentor de València; al cap d'anys, l'11 d'octubre de 1281, el deutor es comprometé amb la dona del creditor, Romia, per absència d'ell de Barcelona, a tornar-li la suma quan li reclamés (perg. 1-6-3557).

En conjunt el patrimoni murcià de Berenguer sembla considerable, però dispers en diverses quadrilles, com es feia amb la idea d'evitar la formació de grans dominis. De la resta dels seus béns no en coneixem la procedència, ni dels de Sevilla, perquè no consta en el llibre del repartiment d'aquesta ciutat.

LA FORTUNA DE BERENGUER DE MONTCADA

Només amb les propietats reunides durant el repartiment de Múrcia i les deixes als familiars ja podem apreciar la gran riquesa territorial del testador, repartida entre Barcelona, València, Alacant, Oriola, Cartagena, Carmona i Sevilla. A la primera ciutat hi tenia cases, potser a la Vilanova de la Mar, com els seus familiars, els Grony, els Durfort i altres rics barcelonins, i a més els drets de l'alfòndec. A la segona ciutat hi tenia una casa situada al portal anomenat de Lleida contigua al mur i a la barbacana.¹⁹

La seva única vinculació amb Montcada és el llegat destinat a Guillem Zafràvega d'aquesta població: 100 maravedís pel casament de les seves filles, però podia ser un més del nombrós grup d'homes al seu servei.

A les altres terres del sud obtingué propietats en virtut dels respectius repartiments, per donació i per compra, com ens manifesta ell mateix en el testament. D'aquesta informació en podem deduir la seva presència a la conquesta d'aquests territoris als sarraïns perquè sens dubte es tracta d'un home d'armes rodejat del seu capellà, d'un reboster, un almoixarif, un escuder, un escrivà, un metge, un porter, un atzembler, un *alfageme* o sigui un barber, potser un joglar (ho podria ser l'anomenat Bon Amic) i d'un exèrcit propi, i acompanyat d'un grup de dones, unes lliures i altres esclaves. Com que el trobem ja casat amb Blanca, ben situat amb propietats a Múrcia des de mig segle XIII i actiu a la cort castellana, segurament era un home madur i podria ser un dels molts cavallers catalans que formaren la milícia cristiana del nord d'Àfrica sota el comandament de Guillem de Montcada. Potser ell no tornà i romangué al sud com a vassall d'Alfons el Savi, designat com *mio sennor* i sota la protecció del qual posa la seva ànima i la seva hisenda. Si rebé terres en el repartiment de Múrcia, és que participà en els fets d'armes per adquirir-ne perquè no tenia gaire patrimoni familiar a Catalunya. No sabem exactament quan aconseguí les propietats a Múrcia, però devia ser durant la seva conquesta per Alfons, encara infant, entre 1243 i 1248 o poc després, perquè ja tenia les d'Altea el 1258. A més, s'ha de comptar amb la seva personalitat aventurera que traspua en

19. El 25 de gener de 1269, trobant-se el rei Jaume a Alzira concedí al seu notari Jaume Sarroca, sagristà del capítol de Lleida, la casa del difunt Berenguer (JOAQUIM MIRET I SANS, *Itinerari de Jaume I "El Conqueridor"*, Barcelona, 1918, p. 420).

tants detalls, sobretot en el fet d'haver pres la creu o sigui que era un croat. Podem vincular aquesta circumstància amb l'autorització donada per Jaume el Conqueridor a tots els seus vassalls per poder participar a la croada organitzada pel monarca castellà, amb la condició de no atacar el soldà de Tunis, en les terres del qual hi havia molts catalans per ser aliat del rei Jaume. La data del permís reial donat a Lleida el 3 d'abril de 1260 lliga bé amb la trajectòria de Berenguer de Montcada, que aleshores podia romandre legalment al costat d'Alfons el Savi. I en efecte hi continuava, ja que el 30 de juny següent i des de Còrdova el monarca es dirigia al *concejo* d'Alacant per notificar-li que manava al seu almoixerif *don Berenguel de Muncada, nuestro fidel vasallo*, o al seu representant cobrar els drets als moros sense que els avassallés o actués injustament contra ells.²⁰

La seva vinculació amb els monarques, Alfons i Violant, i l'infant primogènit Fernando de la Cerda, als quals encarrega el compliment dels seus llegats i deixa tots els seus béns no nombrats en el document, sembla ser un tracte bastant proper, com també amb l'infant don Manuel, germà del rei, de qui rebé una propietat. En canvi, no al·ludeix mai a Jaume I.

La relació de béns llegats en el testament ens permet apreciar-ne la varietat: donacions monetàries en maravedís, besants o rendes anuals, les propietats immobles, guarniments militars, esclaus, vestits etc. Les primeres quantitats esmentades en el document, les destinades a esmenar injúries i a pagar els deutes, com és costum, ja són considerables: 950 besants de plata (precisa que uns en millaresos) i 2.113 maravedís, dels quals 60 són el preu d'una atzembla i 40 estan garantits amb un guarniment de ferro per home i per cavall i altres coses. Aleshores un besant valia a Barcelona 3 sous i 4 diners.

Segueixen les sumes destinades a esglésies i a eclesiàstics, en primer lloc perquè redimeixin captius (hi destina els 200 maravedís de redimir la creu) i després cedeix la seva capella privada als frares predicadors de Jerez, manant que no la treguin mai d'aquí i que resin per la seva ànima. Unes sumes són per obres: 50 mrs. per la catedral de Sevilla i 200 per portar l'aigua del riu al monestir dels predicadors sevillans. Es veu que tenia predilecció per aquest convent: a tres frares els deixa 100, 30 i 20 mrs. per adquirir llibres, a tota la comunitat 100 mrs., la seva pròpia

20. CH.-E. DUFOURCQ, *Vers la Méditerranée orientale et l'Afrique*, in "Jaime I y su época", X Congreso de Historia de la Corona de Aragón, Ponencias, Zaragoza, 1979, p. 52, n° 77. El document n° 64 es refereix a la recta actuació de l'alcaid Guillem de Montcada contra la malversació de diners feta per Arnau Aimeric, ambaixador de Jaume I a Tunis abans de 1258. El n° 107 esmenta el viatge de Ramon Boquer a Barbaria amb una comanda de guarniments militars de cos i de cavall l'estiu de 1265; potser era el sogre o un parent del marit de Gerdal de Montcada (document ja citat a la nota 8). L'ordre del 30 de juny de 1260 la publica JUAN TORRES FONTES, *Colección de documentos para la historia del reino de Murcia*, III: *Fueros y privilegios de Alfonso X el Sabio al reino de Murcia*, Murcia, 1973, doc, LV, PP. 74-75.

copa de plata que li serveix per beure (*el mi cadaff*), a fi que en facin un encenser, i el seu esclau moro Yuçaf *el albanné*. També es recorda del convent de predicadors de Còrdova: 50 mrs. per un drap per l'altar de sant Pau, i 40 més a dos frares (a un és per llibres). Afavoreix especialment a fra Martí de Sant Ponz amb 10 mrs. d'or anuals, mentre visqui, de les rendes procedents dels seus alfòndecs de Barcelona, i a fra Pere de Ponz 50 mrs. d'or; sembla que hi manca el mot Sant en el darrer cognom. Aquestes primeres deixes ja sumen més de 600 mrs. Remarquem que el mateix fra Pere de Sant Ponç es nomenat marmessor per Berenguer de Montcada el 1272.

Continuen els llegats a convents de Sevilla: als framenors 50 mrs., a l'obra del convent de les monges de Santa Clara 30, a l'obra dels del Sant Esperit 50, als agustins només 5, a cada hospital de Sevilla 5, també als de Sant Llätzer, o sigui pels leprosos, a cadascuna de les esglésies parroquials de la ciutat 3, meitat per les obres i meitat per als clergues, a l'obra de Sant Alfons 10, als de Santa Olalla 5, al monestir de Santa Maria de Cornellán 300 mrs. que li devia el prior per un aniversari per la seva ànima, en canvi en destina 100 per l'aniversari que li han de fer a la catedral de Barcelona. Sumen més de 2.000 mrs. En conjunt, l'Església hauria de rebre més de 2.600 mrs., però en realitat era difícil que tot es fes efectiu per manca de liquiditat o per la llunyania.

Pensem que els següents llegats són pels seus homes més propers, ja que un és un criat, un altre havia rebut del testador llogueres de cos i de cavall, i a més li deixa uns molins de l'horta de Cartagena, un altre els guarniments que li donà etc., en total 1.400 mrs. i aquests béns per cinc homes. Es recorda del seu capellà, Girart, català pel seu nom (20 mrs. i un parell de bous), que podria ser el frare predicador Girart Selvatge esmentat a l'inici, i d'un altre capellà (10 mrs.). En total són més de 1. 430 mrs.

Abans d'afavorir els seus familiars deixa a Guillemó Ermengol, que podria pertànyer a la rica família barcelonina d'aquest nom, l'alqueria Aspiella, que l'infant don Manuel donà al testador, la cavalleria i el *real* –lloc on hi havia hagut el campament reial- que li tocaren en el repartiment de Cartagena, i les cases i terres del terme de Sevilla adquirides per ell, i per fi les cases de la *collación* de San Román. A Saurina, la germana gran de Guillem Ermengol, li deixa 300 mrs. per casar-se. A Pedro Guillén, sense definir, 100 mrs. Recordem la deixa a Martí de Montcada ja esmentada abans del llegat a la muller del testador, Blanca, que rebrà tots els seus béns situats a Alacant, com Coubiella d'aquesta horta, 1.000 mrs. per escriure mentre visqui i a més la propietat de 120 tafulles adquirides pel testador a Bernalt Brun a la mateixa horta, tot perquè en faci la seva voluntat. En moneda sumen 1.400 mrs. a més de les propietats.

A continuació consta un famós aventurer ciutadà de Lleida, Arnau de Solsona,²¹ casat amb Elisenda de Sant Climent i pare de dues noies, a les quals el testador destina diners per casar-les: 200 mrs. a la gran i 400 besants a la petita, anomenada Blancó, dels 700 que li devia Arnau. Ignorem el motiu del deute concret amb la intervenció de Guillem de Vic i d'un jueu, Vidal, i el lloc on es relacionaren els dos homes, tant pot ser a Barcelona com al sud de la Península, ja que Arnau arribà fins a Tunis, on robà de manera rocambolesca el Sant Drap per donar-lo a la seva ciutat. Cal quantificar 200 mrs. i 700 besants.

Segueix l'enumeració de gent afavorida amb llegats, entre els quals consten molts catalans; els hi destina sumes diverses segons uns grups que han de respondre a diferents categories de l'exèrcit o de servents. Les sumes dels llegats van minvant des de 100 mrs. per a una quarantena, 50 i menys per a una vuitantena. Els catalans són Des Canet (a cadascuna de les dues filles 1.000 mrs. per casar-les), Bernalt Segura, Bon Amic (potser un joglar), Romed de Palao, Remon de Puyt Ferrer, Remon Batalla i la seva mare Donza (ella rebrà 10 sous de burgalesos diaris i vitalicis de la renda de les seves fleques de Sevilla i podrà viure a les cases d'aquestes fleques, a més li dóna un vas d'argent i fa recuperar el seu mantell de 13 mrs.), Guillem de Piera, el Bort de Raffaguera, Bernalt d'Òdena, Berenguel Calvet, Bernalt de Tamarit, Joan Escolà, Guillem de Rubí, Jacomo de Banneres,²² Arnalt, l'escuder del testador, Jacme de Lorach, Juanet, Lorens Venrel. A tot aquest grup d'homes reparteix diners entre 300 i 10 mrs. segons la seva categoria en una classificació que desconexim, però la quantitat de diners va de més a menys. Uns ho reben per un rocí o una bèstia sense precisar. Entre tants homes hi trobem Beatriz, una dona especial per la donació que rep: els banys i el forn de Cartagena, i 500 mrs. en diner. En total, 4 dones i 34 homes, entre ells un escrivà, el seu reboster que ha de cobrar el seu sou i el seu escuder, reben uns 7.000 mrs., comptant-hi la dona del testador.

Els integrants del grup següent encara cobraran menys diners, exceptats Sanchuelo afavorit amb 100 mrs. i una capa i túnica o *saya* de *bifa*, Jacme de Lazera, potser un membre de la rica família de Barcelona, que rebrà 50 mrs., com Griffó per si el testador li féu greuges, Bernalt, mut, 40, i maestro Pero, físic, 20

21. JOSEP LLADONOSA, *Arnau de Solsona, un mercader lleidatà a Tunis, 1218-1297*, Episodis de la Història, 97, Barcelona, 1967. Potser el testador pertanyia a la família dels Montcada vinculats a Lleida, on Ot de Montcada es casà amb una filla del ric Nicolau Gralla vers 1280; aquí senyorejaven terres que més tard foren de la senyoria d'Aitona. L'esmentat Guillem de Vic (vid la nota 4) morí el 1263 a Tunis, on anà Guillem Brull per recollir la seva herència (FREDERIC UDINA MARTORELL, *Barcelona y Túnez*, "Miscellania Barcinonensis", 22 (1969), p. 111).

22. Podria ser el Jaume de Banyeres, fill del draper Arnau, negociant i viatger que no retornà mai a casa; era parent de Martí de Banyeres, fill d'Albert, també negociants (C. BATLLE, E. VARELA, *Las relaciones comerciales de Barcelona con el norte de África (siglo XIII)*, "Anales de la Universidad de Alicante", 7 (1988-1989), p. 26.

mrs. Són uns 24 homes (deixa als escriptors que estan fent el seu testament sense precisar el seu nombre, però el signen tres), alguns citats amb dona i fills, i dues dones, que en conjunt rebran 453 mrs., més dos parells de llorigues pel cos i pel cavall que li prestà ser Hugo Vento i cal retornar-li. Segueix un altre grupet heterogeni i remunerat de forma desigual: poc el capellà i l'alcalde de Coria, els fills d'en Burguera la meitat de la propietat que el seu pare tenia a l'horta d'Alacant, sis homes s'han de repartir 30 mrs., en canvi don Arnalt Arnalt de Mallorca rebrà 100 mrs. Precisa que a ser Jacomo de Sardenna, al qual prengué 3 mrs., li han de donar 92 besants. En total, 15 homes i una dona han de rebre 300 mrs. i 142 besants.

En el següent grup només hi ha dones, sis cristianes i unes esclaves mores, que reben diners per casar-se, en general 100 mrs. i la seva roba: dues sardes, una noia redimida de captiveri ha de ser enviada lliure a la seva mare, les esclaves mores si es converteixen al Cristianisme rebran 20 mrs. i estaran sota la guia dels frares predicadors. Són en conjunt més de 1.000 mrs. Trobem més dones soles esmentades en altres grups, entre homes que no són parents seus, com una Beatriz molt afavorida amb uns banyes i un forn, una anomenada Yllana, nom jueu, etc., de les quals no consta la relació amb el testador.

Segueixen els seus familiars ja esmentats barrejats amb altra gent, una vintena de persones entre matrimonis, noies per casar, etc. A un dels matrimonis els hi deixa cafiços de gra i un parell de bous, a maestro Esteban, metge del rei, 200 besants, a Bernalt Guillem les cases del testador properes al mercat d'Òriola on vivia don Yhuda Pitandura quan era el seu almoixarif (pel nom és un jueu). Molts dels afavorits són catalans, com la filla de Guillem Embau, que rebrà 100 mrs. com a dot; podria ser Ombau, que és el nom d'una coneguda família de Barcelona. Totes les quantitats sumen més de 1.500 mrs. i 250 besants, més propietats, bous, una mula etc.

La darrera part del testament inclou la idea força freqüent de vestir cent pobres –però aquí sembla que només dones–, segons decisió dels marmessors, el repartiment de 2.000 mrs. entre els familiars de Barcelona encarregat a fra Ramon de Penyafort, a fra Arnalt Zeguerra i a Berenguer de Montcada, i la reparació de les injúries i el pagament de deutes amb els 10.000 mrs., que s'obtindran de la venda dels seus béns mobles; en cas de no arribar a aquesta quantitat, els marmessors l'han d'aconseguir d'altres béns, aconsellats per fra Ramon de Penyafort, el prior dels predicadors de Barcelona, i per fra Pedro de San Pedro. Remarquem la confiança del testador en sant Ramon, una de les grans personalitats de l'època, a qui podia haver conegut personalment a Barcelona o a Múrcia. Els contactes dels catalans amb els musulmans eren tan intensos, sobretot els humans i comercials a Tunis, que es plantejaren dubtes sobre la licitud d'aquests tractes econòmics amb els infidels. Consultat sant Ramon donà les respostes adients que formen un conjunt de pensaments sobre moral econòmica; també fou un expert en temes d'estabilitat monetària, com ho demostren intervencions seves a les Corts. No ens sorprèn la seva relació amb el testador. Aquí, a la part final, com a la resta del document, constatem l'estreta vinculació del testador amb els

frases predicadors, ja siguin de Sevilla com de Barcelona o Còrdova; per això suposem que influïren en el testament, sobretot el seu confessor, com ja ho comprovavem en el testament d'una dona pertanyent a una família contemporània, Elisenda de Banyeres.²³

Com era d'esperar, mana que el seu cos sigui soterrat a Barcelona, a la seva capella de l'església del convent de Santa Caterina, com ja ho estipulà en un document fet abans de partir i conservat pels mateixos frares. Els hi encomana complir les seves darreres voluntats, segons es conté en el testament que queda en poder dels predicadors de Sevilla. Com que tot el convent de Santa Caterina fou destruït, no podem pensar en la localització d'aquest sepulcre.

Per fer tota la feïnada enumerada fins aquí, tant per reunir els diners com per repartir-los (són uns 30.000 maravedís i uns 2.000 besants), nomena un grup de set marmessors, entre els quals hi ha el seu nebot Bernat de Caldes, i són Joan Garcia, que pot ser l'escrivà esmentat abans, don Gil García de Zagra, que podria pertànyer a la família dels senyors d'Albarracín, Berenguer de Lacera, segurament de la família de ciutadans honrats de Barcelona, Romeo Dez Canet, que rebé molt per casar les seves filles, el metge del rei també esmentat i el sotsprior del convent dels predicadors de Sevilla, que els ha d'ajudar. Per obligar-los a actuar com vol ell, afegeix un comentari com una maledicció: que la seva tasca no els perjudiqui i que el fet per ells per l'ànima del testador Déu faci que sigui portat a terme igual per les seves ànimes quan els hi arribi l'hora, amen. Tot resta posat sota la protecció reial del monarca i de la reina, i també del seu primogènit.

Malgrat la protecció reial i la responsabilitat de sant Ramon, com que no tenim documentada la marmessoria, no es pot afirmar que es complissin a terme totes les darreres voluntats de Berenguer de Montcada segons les disposicions comentades. A més, el fet que la còpia del testament es fés a Barcelona catorze anys més tard que l'original, és una mostra de les dificultats sorgides en el seu compliment.

23. J. Mª FONT I RIUS, *Ramon de Penyafort. Influencia del santo en la sociedad de su tiempo*, "Anuario de Derecho Aragonés" (Zaragoza), 11 (1961-1962<1963>), p. 175. C. BATLLE, *La riqueza de la burguesía de Barcelona: el cas d'Elisenda de Banyeres (segle XIII)*, "Anuario de Estudios Medievales", 32/2 (2002), pp. 633-691.

APÈNDIX DOCUMENTAL

1268, novembre, 13, Sevilla

Trasllat fet a Barcelona (13 d'octubre de 1282) del testament de Berenguer de Montcada atorgat trobant-se malalt a Sevilla, quan era vassall d'Alfons X el Savi, rei de Castella.

Arxiu de la Catedral de Barcelona, perg. 4-2-143 (69x53,5 cm.)

En el nombre de Dios et de Santa Maria, amén. Connoçida cosa sea a quantos esta carta vieren, como don Berenguel de Munda (sic), sseyendo enfermo del cuerpo et estando en mi acuerdo et en mi cumplida memoria et de mio bon talent, sin premia ninguna, et creyendo firmemiente en la Sancta Trinidad, assí como fiel christiano debe creer; et entendiendo que la vida del omen es muy breve et ningun coraçón mortal non puede saber el día nin la ora de su finamiento, et porque otro conseyo contra esto non puede omen haver sinon estar apareiado quanto en ffecho de ssu alma, et tenir escripto et ordenado la sua volentad postremera; por ende, yo don Berenguel de Moncada, el sobredicho, fago mi manda et mio ordenamiento de todas mis cosas en mi postremera volentad, por míos herederos et los otros apaçiguar, a honor de Dios, de Sancta María et de toda la corte celestial. Primeramientre maniffiesto los tuertos que yo tengo que mando emendar et render: a don Nonno Guzmán dozientos besantes de plata; a don Diago Gómez de Castanneda çient maravedís alffonsís; a en Gayán dozientos besantes; a en Guillem Combau XL^a maravedís, et es finado et que sean dados por su alma con consseyo de frey Domingo de Brea, de frey Guiralt Salvatge, de la orden de los predicadores.

(Calderón) Estas son las debdas que yo devo: a Guillem Fabre mille et dozientos et XXX^a et ssiete maravedís alffonsís; a Pedro Ferranz de don Alffonso García quinientos maravedís alffonsís; a Guillem Vidal et a Pero Çaolivera quinientos et L^a besantes de bonos millareses de plata et de peso, de que son debdores por mí con carta jurada Bernalt de Caldas et Peyre de Muncada. Et devo a en Borràs LX^a maravedís por una azémila que me prestó, et devol dotra parte .XL^a. maravedís, et tiene por ellos enpennos un guarnimento de fierro de cuerpo et de cavallo, et de la çevada que diz quel devo que tomen del una jura, et que gela den; et los diez kaffizes de trigo páguegelos aquel que gelos vendió. Et devo a don Ffiguerola veyente maravedís; et Sancho de Banuelos que jure en su verdat, quantol devo, et ffata çient maravedís que se lo den. Et devo a Pedro Casero diez et sseys maravedís por servicio que me fizo.

(Calderón) Estas son mis mandas, que mando por Dios et por mi alma. Primermientre mando et do mi alma a Dios, et mando por a quitar la cruz que yo havia presa dozientos maravedís, et que les den por assachar cativos, assí como tomare por bien ffrey Ferrant Martínez, el sosprior de los predicadores de Sevilla, et frey Domingo de Brea. Et mando a la obra de Sancta María de Sevilla, et al cabil-

do, L^a maravedís; a los ffreyres predicadores de Xerez mando la mi capiella, et que cada día por siempre que y canten missa por mi alma, e esta capiella que ssiempre sea en Xerez. Et mando a los freyres predicadores de Sevilla dozientos maravedís por a meter el agua del río a su monasterio. Et mando a ffrey Ferrant Martínez, el sosprior sobredicho, çient maravedís por a libros. A ffray Domingo de Brea, de la orden de los predicadores sobredichos, treynta maravedís por a libros; a frey Guiralt Salvatge veynte maravedís por a libros. Al convento de los freyres predicadores de Sevilla, çient maravedís et el mi cadaff de plata con que bevo, por a un ençenssario; et mando al altar de sant Paulo de los freyres predicadores de Córdoba, por a un panno, L^a maravedís; et mando a frey Johan de Siet Mantas, desta orden sobredicha, veynte maravedís; a frey Pero de Villada, desta misma orden, veynte maravedís por a libros; et mando por a la obra de los predicadores de Sevilla el mio moro Yuçaff el albanné; et mando a frey Martí de Sant Ponz diez maravedís doro cada anno por en su vida, et que los aya de las mis rentas de las mis alfóndigas que e en Barcelona; et mando a ffrey Pedro de Ponz L^a maravedís en oro. A los ffreyres menores de Sevilla L^a maravedís. A la obra de la casa de Sancta Clara de Sevilla treynta maravedís. A los ffreyres de Sant Spiritu L^a maravedís por a la obra. A los ffreyres de Sant Agustín çinco maravedís. A todos los ospitales de Sevilla, a cada uno çinco maravedís. A los de Sant Lázaro çinco maravedís. A todas las eglesias parroquias que son dentro en Sevilla, a cada una tres maravedís, los medios por a las obras et los medios por a los clérigos. A la obra de Sant Aliffonso diez maravedís. A los de Santa Olalla, çinco maravedís. Et do por Dios et por mi alma, al monasterio de Sancta María de Cornellán trezientos maravedís, los quales maravedís me deve don Bernalt, prior deste logar, et que por siempre jamás faga todo el convento, cada anno, un eniversario por mi alma; et esto que lo cumplan en Dios et en sus almas de todo el convento. E mando al cabildo de la sse de Barcelona çient maravedís, et ellos que fagan por siempre cada anno et remembranza et un eniversario por mi alma.

(Calderón) E mando a Ferrandiello, por quel crié, trezientos maravedís; a Beltrán de Nuech, trezientos maravedís; a Berenguel de Laçera, trezientos maravedís et las lorigas de cuerpo et de cavallo que tiene de mí, que sean suios; et otrossí mando los molinos que compré de Abualá, fiyo del alcayt de Albacet, que son en la huerta de Murçia, en la carrera que va a Cartagena, assí commo los compré et las cartas de la compra lo dizen. A Raffaguera, çient maravedís et los guarnimentos que tien de mí que sean suios; a Puyt Vert, dozientos maravedís; a Diago Martínez dozientos maravedís; a Girart, mio capellán, veynte maravedís et una yunta de buys; a don García, capelán, diez maravedís; a Guillamon Ermengol, la alcaria a que dizen Aspiella, que me dio don Manuel, et la Cavallería et el Real que e en Carthagená, que me fue dado por partizió; et otrossil mando las casas et la heredad que compré de Roy Días, que es en término de Sevilla, et las casas que son en la colleción de Sant Román. Et mando a Martín de Moncada una vinna de qua-

renta ataffullas que es en Vasta, et la alcaria a que dizen Benerabí, que es en el campo de Cartagena; et otrossí le mando çient maravedís por a unas casas, et por a quitar sus armas veynte et çinco maravedís, et el potro castanno mayor, que anda con las yeguas. A Saorina, ermana mayor de Guillemon Ermengol, trezientos maravedís por a casamiento; a Pedro Guilén, çient maravedís. Et mando a dona Blanca, mi muger, que tenga Coubiella que es en la huerta de Alicante, et todo lo que yo e en Alicant que mio sea; et que sea de todo duenna et poderosa en toda su vida. Et mandol más mille maravedís por arras et do llas çient et veynte atafullas de hereditat que yo compré de Bernalt Brun, que son en la huerta de Alicant, et que las haya por a ffazer dellas toda su voluntad. A la fija maior de Arnalt de Solsona mando dozientos maravedís por casamiento et a la otra su ffija Blancón, quatroçientos besantes de los seteçientos que me debe este su padre, el conombrado, con carta. Et si este Arnalt de Solsona pudiere mostrar por cuenta, por don Guillem de Vic e por Vidal, iudío, que los otros seteçientos besantes me aya dados, que gelos reciban en cuenta. E mando a don Bernalt de Caldas, mio sobrino, la torre de Gorgogi con las casas et con sus términos et con todos los aparamientos que y sson, et con las bestias et con todas las otras cosas que yo y e; et mando más a este mio sobrino don Bernalt de Caldas todo el mio guisamiento de mio cuerpo, assí de bestias como de lorigas, commo de todas las otras cosas que a mio guisamiento perteneçen. Et mando a las dos fijas de Romeo Des Canet, a cada una mille maravedís por a casamiento; et a donna Beatriz los bannos et el forno de Cartagena, et quinientos maravedís en dineros. A Bernalt Segura, çient maravedís. A Bon Amic, L^a maravedís; a Roy Martínez, çient maravedís; a Romed de Palao, L^a maravedís por a una bestia. A Fferrant Gil, L^a maravedís. A Bernalt Conto, çient maravedís; a Gronet, trezientos maravedís; a Remon de Puyt Ferrer, çient et cinquenta maravedís; a Remon Batalla, çient maravedís, et a su madre donna Donza dies solidos de burgaleses cada día por a en toda su vida, et que los aya en las mías atahonas que yo e en Sevilla; mandol más, un vaso de plata, et mando que aya morada por toda su vida en las casas de estas mis atahonas sobredichas; et mando quel quiten su manto de treze maravedís. Et mando a Bernalt Guillén çient maravedís, et a Guillén da Piera L^a maravedís et él que dé cuenta de lo que tiene de mí. A Juan Guarcía, escrivano, L^a maravedís; a Martí López, çient maravedís; a Bort de a Raffeguera, veynte maravedís; a Jacme de Foiolas, veynte maravedís; a Berenguel Calvet, L^a maravedís; a Bernalt d'Òdena, quarenta maravedís; a Matheo Pérez, L^a maravedís por emienda de un roçín; a Bernalt de Tamarit, treynta maravedís; a Joan Escolà, diez maravedís; a Pedro, repostero, veynte maravedís et quel paguen lo quel devo et que sea creydo por su jura; a Azmar Martínez, treynta maravedís por una bestia; a Guillem de Rubí, sessaenta maravedís; a Jacomo de Banneras, veynte maravedís; a Arnalt, mio escudero, veynte maravedís; a Berenguel Tirado, veynte maravedís; a Vidalón, quarenta maravedís; a Jacme de Lorach veynte maravedís; a Gonzalviello, L^a maravedís; a Maendo, treynta maravedís; a Juanet, sessaenta mara-

vedís; a Lorens Venrel, veynte maravedís; a Migalet, treynta maravedís; a Martín Sánchez, diez maravedís. A Sanchuelo, çient maravedís, et capa et saya de biffa; a Nicolás, diez maravedís; al portero et a su muger, diez maravedís; a Joan Pérez et a su muger et a su fijo, diez maravedís; a Bernalt, azemiler, diez maravedís; a Mochacho, çinco maravedís; a Garçi López, veynte maravedís; a Domingo Yannez, diez maravedís; a ssu ffigjo Martineio, diez maravedís; a Domingo Abril, diez maravedís; a Jagme de Beltrán, cuatro maravedís; a En Timón et a su muger, diez maravedís; a Jacme de Lazera, L^a maravedís; et mando que den a çer Hugo Vento dos parez de lorigas de cuerpo et de cavallo que me enprestó, et que ge les den tales commo él diyer, por su llana palabra et mandato; a Ramona, muger de Domingo Poyz, diez maravedís; a María diez maravedís; a Godofré treynta maravedís; a donna Yllana veynte maravedís; a Bartolomé Sánchez, diez maravedís; a los escrivanos que escriven mi manda, a cada uno por Dios et por mi alma, çinco maravedís; a Bernalt Gayán, diez maravedís; a Per Álvarez, mio alffagem, quatro maravedís; a Bernalt, mudo, XL^a maravedís; a maestro Pero, el fissicho, veynte maravedís; a Griffio L^a maravedís en emenda de tuertos, si gelos tengo.

Mando que den a Guillén Abbat, capellán de Coria, ocho maravedís, et a Pedro Remont, alcalde de Coria, doze maravedís, et mando a Alffonso Pérez de Alcalá L^a maravedís; a los ffigjos de En Burguera mado (sic) por Dios et por mi alma, la meytad de la hereditat que su padre avia en la orta de Alicant; et mando a Remon Cerdán L^a maravedís; a Berenguel Balester et a don Rabaça et a Jacomo Clarena et a Joan Mir et a Berenguel de Orihuela, por a todos treynta maravedís; a donna Elvira Çe Redorta diez maravedís; a çer Jacomo de Serdenna, por tres bestias quel pris, mando quel den noventa et dos besantes; a Berenguel de Limianna L^a besantes por a un rozín; a Bonanat Barber de Alicant, veynte maravedís; a don Arnalt Arnalt de Mayorchá, çient maravedís; a Guillen Cay, por Dios et por mi alma, veynte maravedís. A las mías dos sardas, a cada una çient maravedís por a casamiento; et mando a Mençía çient maravedís por a casamiento; a Sanchuela çient maravedís por a casamiento; et la moça que sagué de cativo que la enbien a su madre, fforia et quita; et mando a Teresa dozientos maravedís por a casamiento; a Beatriz, çient maravedís por a casamiento et toda su ropa; a Sancha, çient maravedís por a casamiento et toda su ropa; et mando que de las mis moras, aquellas que sieren seer christianas, que las bateen et que sean fforias et quitias et den a cada una veynte maravedís et que se guien con consseio de los freyres predicadores. A Berengueron de Çeat, mille maravedís; a Guillem Darder, L^a besantes et quitol quanto me devie. A la muger de don Bernalt de Puyt Vert quatro kafiçes de trigo et quatro de çevada, et a este su marido, don Bernalt de Puyt Vert, una yunta de bueys; a Diago Martínez por a quitar sus armas, L^a et çinco maravedís; a maestre Estevan, ffigsicho del rey et tesorero de Sancta María de Sevilla, dozientos maravedís; a Guillemon de Moncada el alcaría que fue de Alcabziz et de Aben Habzon, que es en el campo de Cartagena; a don Manrí, mío sobrino, el alcaría que fue d'Amalmorabie, que es en el campo de

Cartagena; a don Lobatón de Alicant et a su muger, L^a maravedís; a Juan Yagues .X. maravedís; a Bernalt Guillem, las casas que he en Orihuela, çerca del Açogue, las en que solie morar don Yuda Pitandura quando era mío almonxiff. A las fijas de Guillem Navarro de Alicant, que murió en mio servicio, L^a maravedís por a casamiento; a Vidal de Lobarón .XXe. maravedís; a la fija de don Guillem Enbau, çient maravedís por a casamiento; a Guillen Zafravega de Moncada, por a casamiento de sus fijas, çient maravedís; a Bernalt Riquer L^a maravedís; a Guillem de Vic XL^a maravedís; a Remon Amat .X. maravedís; a Aznar Martínez, que tiene la mi casa de Carmona, .XXX. maravedís; a Arnalt Gariga, la mula que tiene de mí sea ssuya.

Et mando vestir çient pobras assí commo tovieren por bien mis albaceas. Et mando dos mille maravedís et que los parten frey Remon de Penafort et fray Arnalt Zeguerra et don Berenguíel de Muncada, en Barcelona entre los míos parientes et entre los de mío linage, a cada uno commol perteneze en Dios et en sus almas. Et mando diez mille maravedís del mío mueble por a desfaser los míos tuertos et por a pagar las mías debdas quantas que yo devo con cartas, et aquellas que se pudieren amagar, por testimonios. Et si estes diez mil maravedís non complieren, mando que mis albaçeas que lo cumplan de los otro míos bienes, e que esto se ffaça con conssejo de ffrey Remon de Pennafort et del prior de los predicadores de Barcelona, et de ffray Pedro de San Pons. Et mando mío cuerpo enterrar en Barcelona, en casa dels freyres predicadores, et desto tienen ellos carta de mí; et mandos a los ffreys desta casa todas aquellas cosas assí como se contiene en el mío testamento que los freyres predicadores de Sevilla tienen, et commo la carta que tienen los freyres de Barcelona lo dice. Et desto fago mis albaçeas que lo cumplan todo de lo mío, segunt sobredicho es en esta carta, a don Johan Garçía, et a don Gil García de Zagra, et a Bernalt de Caldas mío sobrino, et a Berenguel de Laçera, et a don Romeo Dez Canet, et a maestro Estevan, físico del rey, et a fray Ferrant Martínez, sosprior de la casa de los predicadores de Sevilla, que yelo ayude a complir en aquella manera que sea salut de mi alma. Et esto que sea sin danno dellos et de todas las sus cosas, et qual ellos ffizieren por mi alma, a tal depare Dios que faga por las suyas quando los mester fuere, amén.

Et pido mercet a mío sennor el Rey e a la Reyna, et al infante don Fferrando, su ffijo, que ellos por la su mercet et por al su grand mesura que manden et que fagan complir toda esta mi manda. Et pagados míos tuertos et mis depdas, et complidas mis mandas, que los heredamientos míos que fincaren que non son nombrados en esta manda, que fiquen todos en la su mercet, et que manden fazer dellos aquello que ellos tovierén por bien que ssea onra et servicio de Dios et salut de mi alma. Et pongo mi alma et toda mi ffazienda en mercet de mío sennor el Rey. Et si otra manda antes desta yo fiz, en ningún tiempo, con escrito o ssin escrito, mando que no valla, salvo quanto sobredicho es en esta carta, et ésta que valla por siempre. Et que esta manda sea más firme et non venga en dubda, mando ende fazer esta carta et otorguela ante los escrivanos públicos del conseio de Sevilla, et roguellos que

